

ring van het bedrijfsarchief en zijn de bewaarde archieven sectorieel en subsectorieel erg onevenwichtig samengesteld. Wie in België de studie ter hand neemt, moet weten dat de meeste statistische publicaties niet zozeer de trits 'industrietak ('branche')-klasse-groep' hanteren, maar wel 'sector-subsector-groepering'. Ook de nomenclatuur van de economische activiteiten verschilt. In het boek wordt gebruik gemaakt van de Standaard bedrijfsindeling van het CBS, in de meeste rapporten van het NIS is de code van de Europese Gemeenschap van toepassing.

Erik Aerts

E. M. Wiskerke, *De waardering voor de zeventiende-eeuwse literatuur tussen 1780 en 1813* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1995; Hilversum: Verloren, 1995, 378 blz., f69,-, ISBN 90 6550 514 8).

Neerlandici zijn niet zo geneigd zich met de geschiedenis van de beoefening van hun vak of de theorievorming daarvan bezig te houden. En als zij er belangstelling voor tonen dan gaat het er dikwijls om de voorgeschiedenis van het vak als 'wetenschappelijk bedrijf' te onderzoeken. Met andere woorden er wordt naar het verleden gekeken om de tegenwoordige stand van zaken nader te doorgronden. Daarom is het des te verheugender dat een vakgenoot de reputatie van de zeventiende-eeuwse literatuur aan het einde van de achttiende eeuw heeft willen bestuderen. In deze belangrijke omslagperiode van de Nederlandse geschiedenis veranderde namelijk ook de kijk op deze voorgangers van uiterst kritisch in waarderend. Waarom gebeurde dat en welke factoren speelden daarbij een rol? Wiskerke is erin geslaagd ons daar een veelomvattend beeld van te geven door in verhandelingen over de zeventiende-eeuwse literatuur, uitgaven daarvan en literatuurhistorische werken (maar onder uitsluiting van historisch literaire producten) dit proces tussen 1780 en 1813 na te gaan. Maar hij heeft, zoals we nog zullen zien, merkwaardig genoeg één laatste stap ter verklaring niet helemaal gezet.

Aan het begin van de achttiende eeuw speelde bij discussie over voorgangers de kwestie in hoeverre zij een voorbeeldfunctie konden vervullen voor de eigen literaire praktijk. De zogenaamde Vondelianen meenden dat Vondel in de navolging van de klassieke oudheid een te imiteren hoogtepunt aan universele regels had bereikt. Daarentegen dachten de leden van het gezelschap *NU volentibus arduum* dat de rede regels voor goede poëzie bepaalde en aangezien er vooruitgang in deze regels bestond zouden de oude dichters nooit perfectie hebben kunnen bereiken. De uitslag van de poëtenoorlog bekleemtoonde dit standpunt nog eens als het juiste. Na 1750 werd deze opvatting, onder de indruk van het in de Republiek steeds sterker wordende gevoel van verval door auteurs in het tijdschrift *Tael- en letterkundige bydragen* verworpen. Zij richtten zich eerder op het talent van de dichter. Zo kon men enigszins onder wat Wiskerke noemt het juk van het vooruitgangdenken uitkomen. Gevoel en verbeeldingskracht speelden nu een belangrijker rol die vast te stellen was aan de hand van het concept smaak. Toch was de gedachte dat de menselijke natuur door de eeuwen heen onveranderlijk was te sterk dan dat men de daaruit afgeleide algemene en objectieve standpunten, ook wat de smaak betrof, zonder meer verliet. Het ging dus nog om louter poëtische opvattingen terwijl tegelijkertijd de patriotten toch al hunkerend naar het grote morele voorbeeld van de zeventiende eeuw begonnen te kijken. Het gevolg was dat de auteurs van die eeuw wel als vertolkers van het nationaal (het woord is wat prematuur door Wiskerke gebruikt) karakter werden beschouwd, maar volgens de bovengenoemde regels nog niet gewaardeerd werden als voorbeeld voor eigen dichterlijke praktijk. De auteur laat vervolgens zien hoe dit poëtische uitgangspunt nu langzaam maar zeker verlaten werd. Iemand als Jeronimo de Bosch zocht in 1785 naar andere

uitgangspunten om over literatuur te oordelen. Ook G. Brender à Brandis meende toen Hoofs poëzie alleen binnen een historische context naar waarde te kunnen schatten. G. van Hasselt gaf al eerder een visie op de literatuur binnen de vooruitgang van de hele maatschappij. En rond 1800 nam M. Siegenbeek als belangrijk onderdeel in zijn betoog een continue vooruitgang in beschaving op, die voor de beoordeling van de zeventiende-eeuwse literatuur positieve gevolgen had. J. de Vries relativeerde in 1810 zelfs sterk de mogelijkheid tot ultieme perfectie in poëzie te komen want talent kon alleen maar onder gunstige historische en maatschappelijke omstandigheden tot bloei komen. Al was die literatuur uit het verleden door *aemulatio* nog te verbeteren dit betekende een heel ander oordeel dan voor de jaren tachtig werd geveld.

Van abstracte algemeen geldende regels zijn we in deze reeks bij een door historische criteria bepaalde opvatting gekomen. Het is daarom verrassend dat Wiskerke in zijn analyses de juist in deze decennia optredende groei van het historische besef niet betreft. In de tekst van zijn boek lijkt het telkens of bij de behandeling van het vervalsdenken ook het gevoel van het verleden als definitief passé en als een onderdeel van een gestructureerd proces van verandering zal opduiken, maar we treffen het niet aan. Daarbij komt nog dat Wiskerke het woord 'vooruitgang' gedurende zijn betoog ongemerkt van inhoud laat veranderen. Aanvankelijk betekent het toenemende kennis van de theorie, van de in de poëzie te volgen regels ofwel perfectionering, eindigheid. Later lijkt het de implicatie te hebben van verandering, zonder de vroeger gehanteerde morele connotaties van verbetering of verslechtering. En daar ligt nu juist de kern van wat er gaande was. De door de auteur zo voortreffelijk geschetste verschuiving in waardering houdt zonder twijfel verband met de ongekende gebeurtenissen in deze jaren van Franse revolutie en regering van Napoleon, die het reeds aanwezige vervalsdenken tot een groter historisch differentiatiegevoel wisten om te vormen. Dat was de reden waarom definitief een streep kon worden gezet onder puur uit de literaire produkten zelf afgeleide beoordelingsregels. Ondanks deze opmerkingen moet het boek zeer worden verwelkomd en verdient het een plaats naast klassieken op dit gebied als Van Hamel en anderen.

E. O. G. Haitsma Mulier

J. Michman, *The history of Dutch Jewry during the Emancipation Period 1787-1815. Gothic turrets on a Corinthian building* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, ix + 238 biz., f65,-, ISBN 90 5356 090 4 (paperback)).

Vrijwel gelijktijdig met een pretentius nieuw handboek over de geschiedenis van de joden in Nederland verscheen een bundel studies die beogen een lacune in die geschiedschrijving op te vullen. Dr. Michman, de stimulerende oud-directeur van het 'Institute for research on Dutch Jewry' van de Hebreeuwse Universiteit te Jerusalem, heeft zich een paar decennia lang toegelegd op de studie van het Nederlandse jodendom in wat wij noemen de Patriottentijd en de Bataafs-Franse tijd. Sinds 1976 heeft hij daarover diverse omvangrijke artikelen gepubliceerd. (Ze zijn opgenomen in zijn bibliografie die in 1990 al 1062 nummers omvatte; zie *Studia Rosenthaliana*, XXIV (1990) 86-148.) Michman heeft nu enkele ervan gebundeld; ze zijn deels herschreven om doorgaande lezing ervan te veraangename. De auteur pretendeert niet een alles omvattende 'geschiedenis van de joden' in het tijdvak 1780 tot 1815 te hebben geschreven. Voorzover ik kan zien, dateert het oudste opstel van 1976 en het jongste van 1993. De auteur beweert wel (ix) dat hoofdstukken 7 en 8 'were written especially for this book', maar dat is een *understatement*, als we constateren dat hoofdstuk 8 een letterlijke herdruk is van Michmans bijdrage aan de — inderdaad door hemzelf uitgegeven — bundel *Dutch Jewish*